

Zdeněk Rotrekl
Hnízda ze stromu, který odchází [Spisy 4]

O akademických svobodách po Únoru

... Zabořil jsem se až po uši do vývoje po obecném koncilu v Tridentě (1545) a do zatímního řádu náboženského se jménem *interim augšpurský* zpracovaného pro císaře Karla V. povolněji protestantskými bohoslovci jako říšský řád.

Vyrušilo mě vytrvalé zvonění. Asi pošta s doporučeným dopisem, hádal jsem. Nikoli pošta. Po schodech nahoru se hnala dívčina s obálkou v ruce.

„Jmenuji se Sýkorová z fakulty, už se k tobě chystám několik týdnů, to víš, jaká je doba, je třeba každého,“ soukala ze sebe udýchaně. V obálce měla přihlášku do KSČ.

Vytřeštil jsem na soudružku nevěřící oči: „Ty ses zbláznila, znáš moje novinářské články? Neměním na nich ani písmeno.“ A dívčinu jsem vyhnal ven.

Na odpočívadle mezi patry se zastavila a volala na mě vzhůru: „Abys nelitoval. Strana ti dává příležitost. Přijď aspoň na schůzi všech posluchačů ve čtvrtek.“

Práskl jsem dveřmi a věnoval se míru augšpurskému.

Koncem dubna mě dopisem vyzval nový, nikým nezvolený výbor Svazu k vrácení klíčů od svazových místností.

V Brně dne 23. IV. 1948

Naše značka: 814/0

Věc: Vrácení klíčů

Kolego,

vzhledem k tomu, že již nevykonáváš funkci ve správním výboru SVS žádáme Tě, abys, pokud jsi tak ještě neučinil, vrátil veškeré klíče, které jsi vlastnil.

IngC Oldřich Zatloukal
předseda

JUC Miluše Stoklásková
II. jednatel

MUC Karel Šimek
hospodář

Ani jedno jméno na oficiálním blanketu Svazu vysokoškolského studentstva v Brně, Údolní 11, jsem neznal.

V pondělí 3. května [1948] jsem si před obědem vzal bílou košili a oblékl si sváteční tmavé šaty, které mně matka pro moje první taneční nechala ušít u krejčího Schlesingera na Masarykově ulici z pravé látky kemky.

Klausurku měla složit téhož dne i hodinu také Mirka, moje slečna, a tak jsme se na fakultu jako známá dvojice vypravili společně oba. Témata písemných Klausurních prací, jež se za dozoru profesorů musely napsat v posluchárně, rozdával v zalepených, úředním razítkem zapečetěných obálkách dr. Hugo Sáňka. V jedné lavici v zadní části místnosti jsem zahlédl i Oldřicha Sirovátku.

Stál jsem po pravé straně velké posluchárny, Hugo Sáňka všechny obálky již rozdál, jednu kladl na stůl. Šel jsem za ním a s úsměvem jako starému známému mu říkám: „Ještě jsem tady já.“

Trhnul sebou: „Nesmím, nemůžu, nělza.“

Pořád jsem se tomu usmíval, také tomu „nělza“: „Jak to, jsem přece řádně přihlášený, na dnešek mám stanovený den i hodinu klausurní práce a po ní druhou státnici z dějepisu, poslední zkoušku.“

„Já mám zakázané vám téma předat, nesmím vás připustit.“

Přestal jsem se usmívat: „Pane doktore, vy přece víte, co to je svoboda akademického vysokého učení a co to je demokracie, mně nikdo nic ani písemně ani ústně neoznámil. Kdo vám to zakázal?“

„Telefonovali z akčního výboru, já nesmím.“

„Tak na telefonický příkaz je mně bezdůvodně zakázáno dokončit univerzitní studium těsně před poslední zkouškou. A to jste akademický občan?“

Doktor Hugo Sáňka nehnul brvou, ale poradil: „Zkuste jít za děkanem. Když on to povolí, tak já taky.“

Nemusel to být špatný nápad, kdo jiný ve všech dobách vždy odpovídal za dění na fakultách než děkani a za univerzitu rektor. A nadto se mně děkan vynořil v úplně čerstvé paměti z letošního ledna v souvislosti s udělením čestného doktorátu Janu Masarykovi.

Kromě toho jméno děkana profesora Ferdinanda Stiebitze nese prazvláštní kroužek vysokoškolských studentů ustavený 14. ledna a začleněný do odboru mladých Československé společnosti. ...

Průvan na chodbě filozofické fakulty lehce pohyboval vývěsní tabulí a já jsem energicky zaklepal na dveře se štítkem děkan, a aniž bych déle čekal na výzvu, vstoupil jsem.

Představil jsem se jménem a zopakoval svoji situaci: ... Profesor Stiebitz vstal od stolu s papíry, musel si mě pamatovat jak z jednání s ředitelem Melantrichu dr. Trägrem ve Slavii, tak z první státnice z dějepisu. Mluvil jsem bez rozčilení, bez patosu, energicky, zřetelně jsem vyslovoval. Připomenul jsem mu jeho zamyšlení nad pojmem „akademická svoboda“ a to poslední slovo jeho projevu otištěného v prvním čísle informačního bulletinu fakulty s názvem *Littera scripta manet*. Znělo: *Nebát se*.

Děkan na mě bez jediného gesta strnule zíral, nepohnul se, ani v nejmenším náznaku, trochu se mu leskly oči. Hleděli jsme si vytrvale dlouho do očí, já jsem čekal. Nekonečně dlouho jsem čekal – děkan se nepohnul, nepromluvil jediné slovo. Stál jako příchozí z jiné planety a stále mlčel. Ta doba mlčení, já pořád očekával aspoň jediné slovo, se mně zdála nekonečná a trapná.

Nakonec jsem se pomalu otočil a prásknul za sebou dveřmi. ...

Bílý kříž a jiné kříže

[14. dubna 1949]

... V obchodě na Jánské v Brně mě matka přijala s podivným úsměvem: „Byla tady po tobě velká sháňka.“

Před vchodem do pasáže Alfa, přímo proti našemu obchodu, přešlapoval hlouček mužů, jeden z nich se nenápadně odpojil a zvolna kráčel za mnou.

Rozhodně jsem musel promluvit s Vomelou v Jiráskově čtvrti. Při výstupu z tramvaje u kostela svatého Augustina jsem měl silný pocit, že jsem sledovaný.

Zazvonil jsem na zvonek vilky u Wilsonova lesa, v okně prvního poschodí se objevila šedovlasá Vomelova matka a několikrát mávla směrem k protějším lesu, jako by chtěla naznačit: Jděte pryč – Zmizte –

Neotevřela mně.

Stále jsem kohosi cítil v patách, neotáčel jsem se, nedával jsem na sobě nic znát, až na rohu ulic Tivoli a Jana Uhra nastal úplný klid a živá duše nebyla ke spatření.

Odložil jsem si v předsíni zimník, letošní duben věrný přísloví „– ještě tam budem“ nic lehčího mně nedovoloval.

Za chvíli se ozval zvonek u našeho bytu. Muž v montgomeráku, oblíbeném nazelenalém plášti, odříkával bezchybně hesla a celou story, já opakoval a doplňoval podle dřívějších domluv s Rudou Boleslavem a dalšími spojky; proběhlo to bez jediné chybičky.

„My na vás všichni čekáme, už chybíte jenom vy, já vás za nimi odvezu, je tam Ašil, ten hromotluk, no jak se jmenuje – –“ vzpomínal.

„Vomela –“ doplnil jsem.

„Ano, Vomela, a všichni ostatní, čekají jenom na vás.“

„No já si myslím,“ dodával jsem rozvážně, „že zase není takový spěch. Uvaříme si kávu.“

Muž souhlasil, já jsem vytáhl dva starožitné porcelánové hrnečky, uvařil vodu, naléval, muž se rozvykládal o všech, kteří na nás čekají.

„Bez vás se přece nemůžeme hnout z místa.“

Příchozí používal všech přezdívek a jmen naší skupiny kolem Jaroslava Cahy, padlo i jméno Radoškov, vyhlíželo to naprosto věrohodně.

V koupelně vedle kuchyně jsem umyl oba hrnečky, zvedl oči nad umyvadlové zrcadlo a beze slova zaprosil: – kéž bych dostal odpověď, mám-li s tím mužem jít – prosím vás všechny tam nahoře – mám jít, nebo ne?

Odpověď jsem nedostal žádnou.

Před naším domem muž kohosi pozdravil, auto se špatně namontovanou značkou JI – asi Jihlava – stálo na Tivoli před restaurací u Sýkorů. Povšimnul jsem si té polospadené značky, muž se usmál:

„To víte, my je často měníme.“

Jeli jsme po Úvozu a zabočili doprava k Výstavišti: Ašil bydlel v ulici Na vinohradech, ta je přece z Vídeňky druhá doprava.

Na křižovatce před Výstavištěm muž zastavil, na rukou se mně octla ocelová pouta, ještě jsem zaslechl slova:

„Nechme té komedie, já jsem přišel, abych vás zatknul.“

Po pravé ruce jsem zahlédl malé nádvoříčko s bednami a garážovými vraty, vlevo se doširoka táhla pláň svažující se k Výstavišti, za námi zaskřípaly brzdy jakéhosi auta.

Tady by mě provrtali samopalem jako cedník.

Auto se pomalu rozjíždělo ulicí V hlinkách přímým směrem na Pisárky.

Patentky Waldes a peří

... Přišel nový rok, v němž určitě budeme svobodní. Patentky a vlásenky nám chodbaři odebrali a přinesli pytel peří. Každý z nás měl nadrat denní normu 60 dkg, jiní chodbaři tvrdili, že denní norma je 65 dkg čistého sedraného peří, a prý ať jsme rádi, že je tak malá, má být brzy zvýšena na 75 dkg.

Začátkem ledna, stále jako vyšetřovanci s neplnoprávným rozsudkem, mně bachař dal na kobku pero, inkoust a nalinkovaný papír nadepsaný velkým písmem:

Trestnice pro muže v Plzni.

Jako disciplinární třídu předepsal červenou tužkou V, tj. vyšetřovanec, ke kmenovému číslu 1504 moje jméno. Připsal jsem datum 7. 1. 1950 a komu píšu: matce.

Drahá matinko,

píši Ti druhý dopis. Právě dnes jsem dostal na kobku novou práci. Deru peří. Denně 60 dkg je norma. Od 16. XII. do 27. XII. jsem byl na kobce sám, můj spoluvězeň byl nemocen,

tak jsem na Štědrý večer, sám, si otevřel krabičku sardinek, sám jsem se pomodlil a v myslí byl u Tebe, u Slávka a u Míly. Na Boží hod jsem si ukrojil kus salámu a tím v podstatě byla poesie vánočních svátků skončena. V prostore asi 9 m² mě oživuje vzpomínka na Vás a pak růženec, který mně tu byl povolen. Jinak jsem vnitřně apatický, přemýšlet nemohu, nemohu se na nic soustředit. Už od mého soudu jsem v Brně na kobce jen spal a spal, tady už nemohu ani spát. Od začátku jsem měl na kobce spoluvězně, pak zase sám až do včerejška do večera, kdy jsem dostal nového spoluvězně. Vzpomínal jsem na Tvůj svátek i Slávkův a Míly – dodatečně všem blahopřeji. Dopis od Tebe jsem dosud nedostal – dodnes, t. j. do 7. ledna. Děkuji za oba balíčky – až splním normu v nové práci, dostaneš lístek. Prádlo jsem dostal 4. 1. Ráno máme vždycky vycházku – asi půl h. Chodíme pořád v pytlovině; spodky i rukavice se výborně hodily. Hodně se mi zlepšil v posledních dnech můj zánět, už nemám bolesti –. Přestal jsem tedy brát Desurool, zato mě bolí na prsou, v noci vůbec nespím. Úplně ztrácím paměť. Asi tak do září jsem byl plný vnitřního života, debatoval jsem o kulturních problémech, teď jsem uvnitř úplně vymřel. Stěží si mohu zapamatovat ten každodenní pořádek. 2. ledna jsem velice vzpomínal na Tebe, na to, že jsem Ti snad nikdy neřekl, že jsi nejdražší bytostí, kterou na světě mám. Já jsem Ti nikdy neuměl říci, jak nesmírně Tě mám rád. Snad jsem Ti i kolikrát slovem ublížil, odpusť mně to. Vyříd' všem mé pozdravy – Dostal jsem tu vypůjčit knihu. Gončarov: „Obyčejná historie“, ale kolikrát nemohu přečíst ani větu. Jsem dosud veden jako vyšetřovanec, protože rozsudek není dosud právoplatný. Líbá Tebe a všechny

Zdeněk

S normou to samozřejmě podstatně vázlo. Když jsme dostali plesnivé peří, nezvládl jsem sedrat ani 20 deka. Začátkem února mě proto z trestu přeřadili na druhou stranu stejného oddělení B ke dvěma Pražanům s poloviční dávkou jídla. Několik lžic polévky, několik lžic průmyslových zčernalých brambor s omáčkou, jednou sardelovou, podruhé cibulovou.

Všichni tři jsme na tom byli stejně. Také dvojice mých nových spoluvězňů dostala pytel zteřelého, plesnivého peří, protesty nepomohly, norma se prostě splnit nedala, následoval trest: celý měsíc poloviční dávky jídla.

Příchod na novou tmavou kobku s neznámými spoluvězni byl omračující. Přivítal mě těžký, téměř viditelný a hmatatelný zápach. V rohu samotky obvyklé velikosti 9 m² složili nastojato dva slavníky s podhlavníky a dekami, třetí slavník pro mne přinášel po ochozu chodbař. Stůl uprostřed kobky určené původně pro jednoho vězně přetékal hniječím peřím, jehož nepatrné částičky poletovaly vzduchem i při sebemenším pohybu.

Malé, zamřížované okénko, spíše ventilace takřka pod samým stropem, se nesmělo rozevřít a pravděpodobně rozevřít ani nešlo.

Za čas jsem zápach vůbec nevnímal, lze mu dokonale přivyknout, pouze při vstupu do trojúhelníkového vycházkového prostoru mezi oddělením B a C jsem vdechoval čerstvý vzduch jako něco nenormálního, nepřirozeného. ...

Bory šumí...

... Ve dveřích hrklo okénko, jímž se podával dopisní papír s perem, většinou také ešusy s jídlem, za dveřmi stál bachař s přezdívkou Pind'a, odpovídající věrně jeho vzezření a malé postavě. Houkl do cely:

„Okamžitě se hlase, kdo zpíval.“

Hlásil se Stočes, kupodivu Jiráček, Modrý, já jsem na okamžik zaváhal, dokud jsem si neuvědomil, že by zapsal i někoho z těch starých důstojníků, a přihlásil jsem se.

Bachař se spokojil s počtem čtyř zpěváků.

„Všichni půjdete k raportu,“ zaklapl okénko s mohutným úderem.

U raportu jsme všichni čtyři dostali čtrnáct dní korekce.
Odvedli nás do ní okamžitě a mě zachvátil děs.

Kolikrát jsem se na Běčku na peři zaposlouchal do tóniny a jazyka skřeků a vytí, které se z nejnižšího poschodí trestnice, do něhož umístili korekce, rozléhaly celým poschodím, vzlínaly vzhůru, zanikaly a opět mohutněly. Nikdy jsem to nevydržel déle, chvěly se mně přitom i v sedě před kupou peři všechny stehenní svaly, někdy i lýtka, jako by mě předem varovaly před tím, co možná dolehne i na mě.

Zvuky málokdy bývaly v češtině, pokud ovšem vůbec v nějaké řeči existovaly, jejich národnost tak jak tak stěží uhádnutelná přes to všechno se musela namáhavě luštit; zvuky si to vynucovaly, nutily v pátrání po jejich jazyce.

Nedalo se před nimi utéct, a já jsem znovu, přitahován jimi, se do nich zaposlouchával. Vytí stoupalo, klesalo, utichalo, nabývalo na intenzitě i na barvě, lámalo se v křečích, mizelo v nářku a v dlouhém, hlubokém nekončícím úpění.

Konečně jednou svitlo a já jsem dobře rozpoznával: ono nemělo národnost, neznělo v žádné mateřské řeči, zapadávaly do něho i dutě znějící zvuky něčím tlumené, bezpochyby tlumené něčím tělesným, domýšlel jsem se a porovnával jsem je se všemi stejného druhu při výsleších. Ne, tyto byly jiné.

Jednou jsem to nevydržel a začal zvracet do žanku.

Nyní přicházím do těch míst na čtrnáct dní, tam, kde týrali po válce Němce před jejich vyhnáním, jak o tom ve svém prvním článku o českém gestapismu psaly Obzory.

Cela zela naprostou prázdnotou.

Slamník dávali výhradně na noc, ráno jej chodbaři vynášeli na chodbu a opírali naležato o zeď.

Jídlo v ešusu bylo poloviční.

Bachařské nestvůry Brabce a Valma jsem nespatriil.

Za celých čtrnáct dní mě nikdo neuhodil.

Nárek a pláč sice pronikl do stěn, stal se maltou a já jej slyšel, kdykoliv jsem přiložil dlaň na zeď, ale během dne se ozývalo jenom urputné ticho, ticho nesnesitelné, den co den, noc co noc, bez jediného hlásku, jediného zakvílení.

Co se to přihodilo? jak došlo v korekcích k těmto změnám?

Přes den jsem chodil v kruhu kolem stěn, po řadě dní se mě začal zmocňovat světelný pocit lehkosti. Nebývalé a dosud v podstatě úplně neznámé vnitřní lehkosti, jako bych se vznášel z bavoval sám sebe.

Vracel se mi blažený pocit samoty, v níž nejsem sám: jako náboženský pocit vzlínání uprostřed nepochopitelného záření.

Po příchodu z korekce navrhl Stočes vymyslet a zazpívat Modrému invokaci ve formě: *táta – tatata*. A hned zapěl na ukázkou tou nejtíší formou *cosi*, co mně připadalo jako úryvek, kdepak úryvek, jako dva tři akordy z Janáčkových Lašských tanců; anebo z Dvořákových Slovanských tanců?

„*Božka – nebožka*. Všechno se musí rýmovat na *Božka*, a to proto, a za trest, že on nás svedl ke zpívání kapitalistických a revanšistických písní, jakou je Mozartova *Malá noční hudba*, kupříkladu,“ zasmál se a ukázal na Jiráčka. Ten sytým hlasem zazpíval:

„*Božka – roznožka*.“

„To není pravda,“ bránil se Boža, ale nebylo mu to nic platné.

„*Božka – rohožka*,“ pokračoval Kuncel, který nezkazil žádnou legraci.

„*Božka – předkožka*,“ došla řada na mě.

Podplukovník Kolín zabručel: „Už zase blbnou na kvadrát,“ a odmítl pokračovat.

Jela se druhá runda, opět od Stočese:

„Božka – předložka.“

Jiráček: „Božka – podložka.“

Kuncl s nevidaným, avšak viditelným úsilím zazpíval: „Božka – složka“ a my zaváhali, máme-li to uznat.

„Božka – zákožka,“ vymyslel jsem, vzbudiv všeobecný odpor.

„Co to je zákožka? vytvářet nová slova se nepřipouští,“ ozval se autor hříčky Stočes.

„To je, pánové, to, v čem žijeme, totiž ve svrabu. Oficiálně podle přírodopisu svrab působí zákožka svrabová, leč také něco jiného,“ vztyčil jsem významně ukazováček.

Zákožku svrabovou mně schválili.

Téma ke Kolínově a Svojtíkově zoufalství a chechtotu Boží Modrého ne a ne se vyčerpá. Padla už spousta slov pěkně zticha odzpívaných s nezbytnou *Božkou* jako *pokožka*, *doložka*, *ponožka*, *položka*, *výložka*.

Hra nutně musela jednou skončit vyčerpáním slovníku i hráčů. Ještě jsem již úplným závěrem zazpíval:

„Božka – kokoška,“ vyvolav tak k životu i k našemu patentkovému stolu botanický název pro pastuší tobolku a nastal konec hry, opravdový konec.

Vladivoj Kolín si nahlas zhluboka oddechl: „Už jsem myslel, že z vás zblbnu i já.“

„Toho nám sem dali pro štěstí,“ ukázal Kuncl prstem na Božu Modrého, který se celou hrou přímo nadšeně bavil.

V těchto dvou větách se mně zjevil celý rozdíl mezi generací starou a námi mladými.

...

Cesta na východ: Leopoldov

[prosinec 1951]

Odváděli nás na borskou centrálu, na kříž, kde se všechno významnější hromadného rázu odehrávalo a kde nás čekal zástup vězňů hlídaný dozorcí se samopaly. To znamenalo, že nás odvezou trochu dál než na nějaké pouhé komando na okraji Plzně. To dal rozum: vězně s doživotními tresty ze zvláštního oddělení nebudou pouštět na práci za město či do uranových dolů.

Na našem oddělení D1 někteří vězni zůstali, avšak nebylo pochyb: Zánik Kremlu začal prvním odsunem důstojníků a hokejistů, pokračuje námi, zbývá otázka KAM?

Dozorci vytahovali z odlišných oddělení vždy dva vězně, které k sobě spoutali ocelovými pouty, jimž se nevím proč říkalo americká. Ke mně vybrali mladého úředníka kteréhosi západního vyslanectví Čendu Sováka, jeho pravou ruku připoutali k mé levé. Sováka jsem znal z vycházek pravé strany oddělení B, měl literární zájmy a myslím, že také něco z angličtiny překládal, což všechno dohromady nebylo nic platné: rozkazy *naprostý zákaz hovorů – žádné řeči* jsme slyšeli co chvíli.

Vyváděli nás do přistaveného autobusu, mohlo nás být ke třicítce, bez dozorců, možná i víc. Povšimnul jsem si, že před námi i za námi kromě doprovodních nákladních vojenských aut jedou i opancéřovaná vozidla s trčícím dělem.

Vzpomněl jsem si na transport našich dvou autobusů z Cejlu na Bory před dvěma lety, jak s námi ještě v civilu debatovali jedině dva esenbáci o tom, že to brzo praskne, že není možné, aby se režim udržel.

Vyjeli jsme na východ.

Za Plzní v kterémsi středočeském či ještě západočeském okrese jsme zaslechli ztišený, leč naprosto zřetelný vzkaz Jožky Podsedníka, jehož jsme ze zvyku stále nazývali starosta:

„Projíždíme krajem, v němž žil a pracoval popravený poslanec Stanislav Broj. Zamysleme se. Čest jeho památce.“

Sedláka z Volduch na Rokycansku a poslance lidové strany popravili v inscenovaném procesu s údajnou vězeňskou vzpourou na Borech koncem května loňského roku. Přesné datum mně chodbař nesdělil, ale co pro nás znamenalo přesné datum? Přesně zapsaný den. Kam zapsaný?

Jeli jsme na východ.

První, co nás napadlo, byla Sibiř, a jakmile jsme z východní Moravy směřovali dál na východ, objevovaly se sovětské stepi ve své neodvratnosti.

Zastavili jsme na Slovensku, zajeli do starobylé pevnosti, a kdosi vykřikl: Leopoldov. Kéž by zde končila naše cesta a my neodjížděli dál.

Umístili nás v nejvyšším patru nových samovazeb, na Děčku, pro nových, zjistili jsme vzápětí. Rozsadili nás, vskutku by se hodilo použít řeči ze základní školy, rozsadili nás podle počátečních písmen našich jmen. Borská čísla tu patrně neplatila. Ke mně přiřadili mladičkého hochu ze Svitav, také na R, vedlejší kobku obýval generál Příkryl a další podle abecedy pěkně srovnání. Začátek abecedy musel být někde skrytý, i to jsme se záhy dozvěděli.

Octli jsme se v obrovské čtyřpatrové budově skládající se výhradně ze samotek pro jednoho trestance, ze dvou slavníků na dřevěné podlaze pro dva, z netušené vymoženosti, na niž země království českého nedosáhly a neznaly ji: ze splachovacího záchodu v podobě hluboké mísy opatřené dvěma šlapkami, prý tureckými. Nad tureckým záchodem trůnil stojan s cínovým umyvadlem a kohoutkem, z něhož tekla skutečná voda, voda pitná, nikoli voda z řeky Váh, jež obtékala Leopoldov raději z uctivé vzdálenosti.

Druhého dne nás čekal další netušený, ani ve snách představitelný div světa: halušky se zelím. Okamžitě jsem si připomněl prastarou větu z gymnaziální tercie: Timeo Danaos et dona ferentes.

Na dovršení všeho se nás při prvním všeobecném, urychleném sčítacím nástupu optal náčelník Leopoldova poručík Bálint hezky znějící slovenštinou:

„Dobře jste se najedli?“

Dopadalo to na mě hůř než rána do vazů. Další dny jsme seděli ve svých kobkách, užívali slovenských splachovacích zařízení, žvýkali jsme nepatrný příděl chleba stejné kvality a váhy jako na Borech a vyčkávali. Zaslýchli jsme příjezdy dalších transportů, vyvolávání jmen, zapadání dveří, a začínalo se nám rozjasňovat: Soudruzi asi mají v úmyslu koncentrovat v Leopoldově všechny čelné představitele českého a slovenského národního života v trestaneckých uniformách. ...

[Ukázky z rukopisu vybrala Jana Uhdeová]